

Eduard Petru Desátá Múza

Když Alžběta Johanna Westonia zařadila do své básně určené bratrovi Janu Františkovi verš, v němž Múza epického zpěvu Kalliope „radí nad osudem zlým vydávat líbivý zpěv“, nezamýšlela jistě dát takto čtenáři klíč ke svému básnickému dílu. Přesto však s odstupem staletí právě tento verš, vyjadřující kontrast mezi drsným osudem a úsilím o uhlazený básnický styl, může mít základní význam pro pochopení díla autorky, jejíž místo v dějinách latinsky psané české literatury je zcela mimořádné.

Alžběta Johanna Westonia se narodila v Anglii koncem října 1582 a nedlouho po narození jí zemřel otec. V raném věku opustila Anglii a spolu s matkou, která se provdala za Edwarda Talbota, na dvoře Rudolfa II. známého jako magister Kelley, žila od dětství až do smrti v Čechách. Westonia měla ke svému nevlastnímu otci dobrý vztah. Kelley jak jí, tak jejímu bratrovi dopřál dobrého vzdělání a projevoval o ni potřebnou péči. Spojení s jeho osudem bylo však pro ni příčinou četných životních problémů. Když v souboji zabil Jiřího Hunklera a byl uvězněn, i později, když spáchal sebevraždu, postihla jeho rodinu nepřízeň Rudolfa II., která se projevila i zabavením majetku.

Ani Westonia, ani její matka se však nevzdávaly. Westonia využila svého literárního talentu a se značným smys-

lem pro diplomacii se vždy znovu obracela na Rudolfa II. a přední představitele české šlechty a usilovala o získání původního společenského postavení a vrácení majetku.

Výsledky tohoto snažení však životní situaci rodiny podstatně nezlepšily. Teprve Westoniin sňatek s Janem Leonem z Eisenachu, radou vévody lünebursko-brunšvického a knížete anhaltského, které zastupoval na dvoře Rudolfa II., přinesl Westonii určité životní jistoty. Ovšem i v této době smrt matky a smrt čtyř ze sedmi dětí určuje tragickou linii jejímu krátkému životu, uzavřenému roku 1612.

K literární dráze Westonii dobře připravil Jan Hammonius a k tvorbě ji povzbuzovali přední představitelé českého i evropského kulturního života, kteří vysoce oceňovali její talent a psali o ní jako o desáté Múze. Patřil k nim správce univerzity v Leidenu van der Does, básníci Carolides z Karlsperka a Melissus, francouzský filolog Scaliger, lékař Kroll i právník Heller, připomeneme-li jen nejznámější osobnosti humanistické literatury a vědy.

Prvým zveřejněným literárním pokusem Alžběty Johanny Westonie byla báseň věnovaná Rudolfu II., která byla vydána roku 1601, a jejím dílem posledním byl posthumní příspěvek v knize Christiana Theodora Schossera *Laurifoliorum... liber IV* z roku 1622. V rozmezí desítky svých tvůrčích let napsala početné příležitostné verše, básně s duchovní tematikou i krátké morality, které byly shrnuty do dvou knih. Prvá z nich, nazvaná *Poemata*, byla vydána roku 1602, druhá s názvem *Parthenicon* vyšla pravděpodobně roku 1610. Toto druhé vydání Westoniina díla podává nejrozsáhlejší přehled o její tvorbě, sama Westonia však se způsobem vydání spokojena nebyla. Vytkla vydavateli, že s její poezií spojil Carolidovu tvorbu a básně jiných autorů, a že tak zkreslil podobu jejího díla.

Westoniino básnické dílo nese všechny znaky humanistické poezie jako tvorby výrazně racionalistické, zaměřené k oslavě morálních hodnot, ale také k oslavě konkrétních osob a získání jejich přízně. Jen ojediněle, a to

v těch básních, které byly zřejmě vyvolány silným osobním zážitkem (verše bratrovi a báseň k úmrtí matky), můžeme pozorovat výraznější citové zaujetí autorky. Ve většině případů mají však Westoniiny básně charakter ryze rozumově koncipované a účelově pojaté tvorby, jak to bylo latinské humanistické literatuře v rudolfínských Čechách vlastní.

Westonia si byla dobře vědoma nebezpečí takto pojaté tvorby, uvědomovala si, že moc slov končí tam, kde začíná neopakovatelný cit (báseň k sňatku Markéty Baldhoveniové), i když jisté rétoričnosti, zvláště ve svých příležitostných verších, se ubránit nedokázala a ani o to neusilovala, neboť rétoričnost patřila k pravidlům poetiky této doby.

Podobně jako rétoričnost spojuje její literární tvorbu se současnou latinskou humanistickou literaturou satirický způsob zobrazení skutečnosti, jak vidíme například v básni dedikované Janu Hellerovi.

Jestliže se Westonia přibližuje charakterem svého básnického díla stovkám soudobých humanistických básníků, jejichž dílo nenávratně zapadlo, nelze nepoložit otázku, proč právě povědomí o jejím osudu a díle trvá.

Nadšené hodnocení jejích současníků mohlo být motivováno ojedinělostí ženy–básničky v té době. Katalog učených žen, zveřejněný právě v její sbírce *Parthenicon*, i existence takových autorek, jako byla italská básnička Olympia Fulvia Morata, dokládají, že Westoniiny literární snahy nebyly ani v její době zdaleka ojedinělé. I když bereme v úvahu sklon k nadsázce, který se u humanistických autorů projevoval při hodnocení tvorby jiných básníků, nevysvětlíme jím, proč Westonia dosáhla dvojího vydání svého díla, zatímco tvorba mnoha jejích současníků zůstala nepublikována.

Konečně ani to, že povědomí o Westoniině životě a díle přetrvávalo až do současnosti, neodpovídá osudu jiných humanistických básníků. Odpověď na tyto otázky je nutno hledat oklikou, prostřednictvím paralely se současnou

literaturou. U některých dnešních básníků, jejichž životní osudy byly zvláště tragické, je v povědomí současného čtenáře polarita básníkovy osudu a jeho díla do té míry živá, že aniž si to uvědomujeme, vnímáme jejich tvorbu na pozadí jejich životních osudů, které určují naše chápání textu a stávají se součástí významu díla. To platí o Máchovi a Bezručovi, ale také o Westonii.

Právě zde je zřejmě klíč k odhalení příčin ohlasu Westoniina díla. Westonia byla svým osudem spojena se vzestupem i pádem jedné z nejpopulárnějších osobností rudolfínské Prahy, s magistrem Kelleym. Ve chvíli, kdy Kelleyho osud strhl celou rodinu do neštěstí, sáhla Westonia k jedinému prostředku, který měla k dispozici — ke svému literárnímu nadání.

S nevyčerpatelnou trpělivostí psala veršované prosby Rudolfovi II., anglickému králi Jakubovi i představitelům české šlechty, kteří rodině Edwarda Kelleyho poskytovali alespoň jistou pomoc a ochranu. Při prvním čtení se může tato poezie, z níž lze téměř krok za krokem sledovat zápas o majetek a společenské postavení, jevit pouze jako naplňování určitého stereotypu: nadsazená chvála osobnosti, jíž je báseň určena, vylíčení trpkosti vlastního osudu a závěrečná prosba o pomoc v životních nesnázích. Začteme-li se však hlouběji, jsme schopni odhalit jemné nuance Westoniiných proseb, schopnost taktického působení na adresáty a promyšlené úsilí o dosažení cíle — navrácení majetku i společenského postavení.

Právě z tohoto zorného úhlu četli zřejmě její poezii současníci, její básnická tvorba byla vždy konfrontována s jejím osudem a vnímána na jeho pozadí. Tím se lišila od stylistických cvičení mnohých svých současníků, její tragický život ozvláštňoval vnímání jejího díla.

Westoniino dílo se však nevyčerpává jen těmito příležitostnými verši. Její poezie se pohybuje mezi dvěma krajními póly, které lze vyjádřit názvy dvou jejích dvojverší: „nevyhnutelný osud“ a „změnitelný osud“. Zcela v duchu

renesančního a humanistického myšlení Westonia věřila, že člověk může svůj osud změnit. Nespolehá na štěstěnu, jak ukazuje báseň *Laskavost štěstěny*, ale vidí možnost změny lidského osudu ve zbožnosti (dokládají to básně s duchovní tematikou) a zejména ve vytvoření životní harmonie, vyplývající z morálních hodnot člověka. I když se její krátké básnické texty o lásce, přátelství a věrnosti i o dalších morálních hodnotách nevymykají z okruhu moralizujících veršů latinsky píšících humanistů, získávají novou dimenzi ve chvíli, kdy si uvědomíme (a její současníci si to uvědomovali), jak trpkou zkušeností musela být tato „útěcha z filozofie“ vykoupěna. Tyto moralizující verše ocení čtenář také pro autorčinu schopnost aforistického myšlení a vyjádření.

Westoniiny morality tak představují ideově i umělecky logické vyústění její příležitostné poezie, naznačení druhé cesty, po níž může člověk jít, chce-li změnit svůj osud: přijetí a uchování mravních hodnot, které jsou schopny harmonizovat život člověka i v době, kdy je stíhán vnější nepřízní. Na této cestě k životní harmonii považovala Westonia právě umění za průvodce, který může ukázat cestu. Jednoznačně to vyplývá z veršů, které určila císařskému kapelníkovi Filipovi de Monte.

Paradox Westoniiny tvorby spočívá v tom, že bytostně toužila po dosažení harmonického života. Mnohokrát ve svých básních vyjádřila přesvědčení, že by její poezie dosáhla větší dokonalosti, kdyby nevznikala pod tlakem nepříznivého osudu, ale v údobí duševní vyrovnanosti. Ve skutečnosti však právě trpké osobní zkušenosti dávaly její poezii dimenzi života, která chyběla básnické tvorbě současníků, příliš spekulativní, rétorické a chtěné.

Pro současného čtenáře není vždy snadné tuto dimenzi Westoniina díla odhalit. Chybí mu k pochopení znalost jejího osudu. Jestliže však poznáme Westoniin trpký život, začnou její verše, které zprvu mohou znít jako hudba

na jediné struně, nabývat nového, hlubšího významu. Disharmonie života, na kterou si ve svých verších stěžovala, umožňuje, že i po staletích můžeme její dílo chápat jako živé, že je neřadíme vedle děl jiných a dnes již zapomenutých humanistických autorů.

Není tedy pochybnosti o tom, že Westonia přinesla osobitý vklad do latinské humanistické poezie své doby. Vstupovala i později do kontextu české literatury v překladech (i když málo početných) díky Františku Ladislavu Čelakovskému (ČČM 6, 1832, s. 135n.), později Kamilu Bednářovi (in: *Med a hořec*, 1942, passim) a také v antologii Heleny Businské *Renesanční poezie* (1975, s. 206–213).

Po řadu let byl veden spor, zda Westoniino dílo patří do literatury české, anglické nebo německé. Jak vyplývá z Westoniiných veršů, autorka sama se cítila Angličankou. Vazba na anglickou kulturu a anglické prostředí však nemohla být pro ni rozhodující. Opustila Anglii v tak raném věku, že spojnice její poezie s anglickou humanistickou tvorbou představují jen rysy, které jsou koneckonců společné pro celé latinsky orientované humanistické básnictví v Evropě. Tím méně je udržitelné její řazení do vývoje německé literatury jen na základě manželství uzavřeného s německým šlechticem. Naopak s českým prostředím je Westonia spojena nejen svým celým životem, ale i společenskými a kulturními vztahy, takže ji právem můžeme považovat za představitelku novolatinské humanistické tvorby v Čechách.

Westonia však je především humanistickou básnířkou ve smyslu evropského humanismu, pro vývoj humanistické poezie pozoruhodnou tím, že sice tvořila v duchu humanistické poetiky, ale zároveň ji do určité míry překonala. Uvědomila si, že slova jsou hluchá, jestliže za nimi nestojí skutečná láska, opravdová bolest nebo hluboké štěstí. Proto vrcholu svého díla dosáhla právě v těch verších, jež napsala k úmrtí matky nebo které adresovala

bratrovi. V nich překonala do značné míry humanistickou rétoričnost a vytvořila nejživotnější část svého díla.

Úporností básnického zápasu o životní harmonii může být Westoniino dílo blízke i současnému čtenáři, může mu přiblížit životní osudy autorky, kterou soudobí básníci nazývali „desátou Múzou“, a jejím prostřednictvím pestrý a protikladný život rudolfínských Čech.